

Komentar in karta: 2/8

SLA V747.09 'ključavnica'

Vlado Nartnik

1. Gradivo

Za pomen 'priprava, ki zapira kaj tako, da se lahko odpre samo s ključem', knj. *ključavnica* (*â*), se zlasti v osrednjih narečjih uporabljata leksema *ključavnica* in *ključevnica*, medtem ko se starejši obliki *ključenica* in *ključanica* govorita večinoma v vzhodnoslovenskih narečjih in ponekod v koroški in primorski narečni skupini. Nadaljnje različice so še *ključnica* in *ključšenica* ter *klenčanica* in *klenčavnica*, *kleščanica* in *ključčavnica*. Na severovzhodu je zabeležen tudi leksem *vešanka* (kjer gre najverjetneje za pomen 'ključavnica žabica, obešanka') ob izposojenkah *lakat* in *špor*.

Gradivo je pomanjkljivo, saj je vprašanje »ključavnica« v Vprašalnici za SLA uvrščeno med gramatična vprašanja in je namenjeno beleženju razvoja prednaglasnega *u* v izbranih besedah, med njimi v besedi *ključavnica*, ne pa zapisu leksemov za ta pomen.

2. Morfološka analiza

ključenica < **kľuč-e-n-ic-a* ← **kľuč-i-ti* 'kriviti, upogibati'

ključevnica < **kľuč-ev-ъn-ic-a*

ključnica < **kľuč-ъn-ic-a*

ključšenica, nejasno, morda **kľuč-e-n-ic-a* z možno naslonitvijo na samostalnik **klěšč-i* 'klešče'

ključanica < **kľuč-a-n-ic-a* ← **kľuč-a-ti* 'kriviti, upogibati' (z metatezo **kučl-a-n-ic-a* ≤ **kľuč-a-n-ic-a* v T059)

kleščanica, nejasno, morda **kľuč-a-n-ic-a* z možno naslonitvijo na samostalnik **klěšč-i* 'klešče'

klenčanica, nejasno, morda **kľuč-a-n-ic-a* z možno naslonitvijo na glagol *klěč-a-ti* 'kriviti, upogibati'

ključavnica < **kľuč-a-v-ъn-ic-a*

ključčavnica, nejasno, morda **kľuč-a-v-ъn-ic-a* z možno naslonitvijo na samostalnik **klěšč-i* 'klešče'

klenčavnica, nejasno, morda **kľuč-a-v-ъn-ic-a* z možno naslonitvijo na glagol *klěč-a-ti* 'kriviti, upogibati'

vešanka < **věš-a-n-ъk-a* ← **věš-a-ti* (< **věš-ja-ti*) 'obešati' ← **věš-i-ti* 'vesiti'

lakat < *(*lakat*)-ъ ← madž. *lakat* 'žabica, ključavnica'

špor < *(*špor*)-ъ ← srvnem. *sparre* 'drog, tram', tudi *sperre* 'zapah, ključavnica' (> nem. *Sperre* 'zapora')

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnica je kartiran leksem *vešanka* v T385.

Kot enkratnica s *ključ-* je kartiran leksem *ključevnica* v T036.

Kot enkratnici s *klenč-* sta kartirana leksema *klenčavnica* v T120 in *klenčavnica* v T314.

Kot tretji odgovor v posamezni točki je z znakom za komentar kartiran leksem *kljuščavnica* v T097.

4. Uporabljena dodatna literatura

Bajec 1950; Ježovnik 2014; Levkijevska 1999b

5. Primerjaj

SLA: V136.01 *ključ* (2/7); OLA: /; ALE: /; ALI: 317; ASLEF: /; SDLA-SI: /;

HJA: /; ÚMNYA: /

6. Etnološka osvetlitev

Ključavnica je leseno ali železno zapiralo za zaklepanje vrat. Z lesenimi ključavnicami so do nedavna zaklepali zunanja (vhodna) vrata gospodarskih poslopij: skednjev, kleti, kašč, planšarskih stanov itn., medtem ko so od 16. stoletja zunanja (vhodna) vrata kmečkih hiš večinoma zaklepali z železnimi ključavnicami. Te so v graščinah in meščanskih hišah uporabljali vsaj od 12. stoletja. Železne ključavnice so zaklepali z železnimi ključi. Železne ključavnice s kovinskim peresom in z zapahom so bile pritrjene na notranji strani vrat. Do 18. stoletja železne ključavnice niso imele pokrova, odtlej so jih prekrivali s kovanimi pokrovi, na podeželju so jih izdelovali kovaški mojstri. Od druge polovice 19. stoletja so ključavnice izdelovali ključavničarji, specializirani obrtniki, ki so se ločili od kovačev (ti so izdelovali tudi drugo opremo za vrata: kljuke, trkalca in tečajne sklepe). Na podeželju so bile dolgo v rabi samo lesene ključavnice. Preprostejše so bile narejene kot zapah in pribite na notranjo stran vrat. Najbolj razširjene lesene ključavnice na Slovenskem so bili zapahi *na stópice*, kjer je bil zapah pribit na notranjo stran vratnega podboja ali neposredno na vratno krilo (npr. *Anin his* – lesena klet v vinogradu v Tanči gori v Beli krajini). Od zunaj so ključavnice odpirali s kovinsko kljuko z izmeničnimi premiki v levo in desno, kar je bila pravzaprav hišna skrivnost – poznali so jo gospodar in odrasli družinski člani. Na ta način so bila vrata varno zaklenjena, zato so z njimi zapirali vrata kašč, hramov, zidanic in planšarskih koč. Iz rabe so prišle v 20. stoletju, ko so jih zamenjale železne ključavnice. Poleg zaklepanja s ključavnico je bil dodatno varovalo zunanjih (vhodnih) vrat zlasti pri bogatih (gruntarskih) zidanih hišah lesen drog kvadratnega profila, ki so ga zvečer z notranje strani vtaknili v stenski luknji na vsaki strani podboja. Ta način dodatnega varovanja je bil prevzet z vrat župnijskih in podružničnih cerkva ter župnišč.

Prim.: Cevc 1977; Makarovič 1981; SEL 2004

7. Skica

